

Respons

Marokko: Migrasjon og utvandringspotensial

- Befolkningsstruktur og arbeidsmarked
- Kort om tendenser i marokkansk utvandringshistorie
- Hvem utvandrer, og hvorfor?
- Marokkanske myndigheters holdning til migrasjon

Innledning

I siste halvdel av 1900-tallet utviklet Marokko seg til å bli et av verdens viktigste migrasjonsland. Rundt fire millioner av landets 32 millioner borgere lever i dag utenfor Marokkos grenser, tre millioner av disse i Europa. Den marokkanske utvandringen er godt kartlagt og beskrevet i forskningslitteraturen, og denne responsen er en sammenstilling av noen viktige funn i nyere forskning på feltet. Hovedkilden i responsen er den omfattende studien av marokkansk migrasjon som ble foretatt av EU-organet European Training Foundation (ETF) i 2013, og som foreløpig kun er utgitt på fransk. MA-oppgaven til Miriam Latif Sandbæk (2007) har vært en viktig kilde til å forstå motivene for hvorfor unge, utdannede og urbane marokkanere ønsker å migrere.¹

Kort om befolkningsstruktur og arbeidsmarked

Marokko har 32 millioner innbyggere. Etter en sterk befolkningsvekst gjennom hele 1900-tallet, har befolkningsveksten i dag bremsset opp. Mens kvinner fikk sju barn i gjennomsnitt i 1960, har tallet sunket til 2,3 barn i gjennomsnitt i 2009. Til tross for nedgang i befolkningsveksten, er den marokkanske befolkningen svært ung. Tre av ti marokkanere er i dag under 15 år, mens kun hver tjuende marokkaner er over 65 år (Landguiden a).

¹ Migrasjon er et komplekst og omfattende tema som det åpenbart ikke kan gjøres rede for på en uttømmende måte innenfor rammene av en respons. For en mer grunnleggende innledning til hva migrasjon er og hvordan den kan forstås, vises det for eksempel til blogginnlegget til den anerkjente migrasjonsforskeren Hein De Haas ved International Migration Institute ved Oxford University (De Haas 2013).

Den marokkanske befolkningen blir stadig mer urban. Rundt halvparten av befolkningen bor i dag i byer, og rundt en tredjedel av befolkningen bor i de tett befolkede kystområdene i vest, i et område som strekker seg fra landets største by og økonomiske sentrum, Casablanca, via hovedstaden Rabat og opp til Kénitra. I dette området ligger også 80 prosent av den marokkanske industrien (Sandbæk 2007).

Marokko er et fattig land i regional målestokk, og har i motsetning til andre land i regionen, som Libya og Algerie, ingen tilgang til olje- og gassressurser. Landets viktigste inntektskilder er landbruk, turisme, fosfatutvinning og inntekter fra migranter (*remittances*). Siden økonomien er så avhengig av ytre faktorer, som klimatiske forhold og internasjonale konjunkturer, er Marokkos økonomi sårbar². Det er kronisk underskudd på statsbudsjettet, og myndighetene bruker store ressurser på subsidiering av basisvarer, slik som sukker, mel og drivstoff (Landguiden b). Subsidiene bidrar på den annen side til at det ikke er sult i Marokko, slik man ser det enkelte steder lenger sør på det afrikanske kontinentet.

Til tross for en sterk nedgang i fødselsratene det siste tiåret, har Marokko fortsatt en ung befolkning. Arbeidsmarkedet er imidlertid ute av stand til å absorbere de rundt 200 000 nye, og ofte høyt utdannende, arbeidstagerne som kommer inn på arbeidsmarkedet hvert år³. Den offisielle arbeidsledigheten er på 8,8 prosent (Ali 2013), men dette tallet gir liten mening, ettersom det beregnes på grunnlag av en snever gruppe av personer i arbeidsfør alder. I realiteten har Marokko en av de laveste yrkesdeltagelsene i verden, blant annet fordi yrkesdeltagelsen blant kvinner er svært lav. Arbeidsledigheten er høyere på landsbygda enn i byene, høyere blant de med høyere utdanning enn blant lavt utdannede, og høyere blant ungdom enn hos eldre. Halvparten av arbeidssøkende marokkansk ungdom har aldri arbeidet (ETF 2013).

De som er så heldige å ha arbeid, har som regel lav lønn og usikre jobber. Mer enn 80 prosent av ungdom som har betalt arbeid, har ingen arbeidskontrakt. 40 prosent av all marokkansk ungdom arbeider ulønnet, som oftest som ekstrahjelp i et familieforetak (ETF 2013).

Kort om tendenser i Marokkos utvandringshistorie

Marokkansk utvandring til Europa har lange tradisjoner, og kom for alvor i gang da Marokko var fransk protektorat (1912-1956). Mangel på arbeidskraft i Frankrike i mellomkrigstiden og i oppbyggingen etter den andre verdenskrig førte til at titusener av nordafrikanere ble rekruttert til arbeid i industri, jordbruk og til hæren. Sterk økonomisk vekst i Europa på 1960-tallet skapte et behov for ukvalifisert arbeidskraft som ikke kunne dekkes lokalt, og fra dette tidspunktet økte antallet migranter fra Marokko i Vest-Europa kraftig, fra 137 000 i 1965, 704 000 i 1982 til over tre millioner i 2012 (De Haas 2014).⁴ Oljekrisa i 1973 og økonomiske

² Den økonomiske veksten har ligget på mellom tre og fem prosent de siste par tiårene. Ifølge Verdensbanken må veksten være på minimum fem til seks prosent dersom ikke fattigdommen og arbeidsledigheten skal forverres (som sitert i Landguiden b).

³ Khachani (2010) opererer med høyere tall. Ifølge hans beregninger skal rundt 300 000 personer inn på arbeidsmarkedet hvert år, mens antall nye arbeidsplasser ligger på rundt 235 000 årlig. Dette betyr et underskudd på rundt 65 000 arbeidsplasser per år. Uansett hvilke tall man legger til grunn, er det marokkanske arbeidsmarkedet ute av stand til å absorbere alle nye arbeidssøkende, og summen av arbeidsledige blir derfor større år for år.

⁴ Sammenlagte tall for Frankrike, Nederland, Belgia, Tyskland, Spania og Italia. Frankrike har flest marokkanske innvandrere (1 147 000 per 2012), fulgt av Spania (672 000) og Italia (487 000). I tillegg finnes det et ikke

nedgangstider utover på 1970-tallet førte etter hvert til en mer restriktiv innvandringspolitikk i Europa, noe som bidro til å endre innvandringens karakter, fra arbeidsinnvandring på 1960-tallet til familieinnvandring og ulovlig innvandring til Sør-Europa, særlig fra tidlig 1990-tall (De Haas 2014).⁵ I dag foregår mesteparten av den regulerte marokkanske innvandringen til Europa innenfor rammene av familieinnvandring (Khachani 2010).⁶

Det finnes tre marokkanske migrasjonsbelter: Det nordøstre Rif-området (Al Hoceima, Nador og Berkane), Souss-regionen i sørvest (området rundt Agadir) og oaseområdet sørøst for Høy-Atlas (området rundt Ouarzazate). Dette er hovedsakelig berber-dominerte områder, som har stått i opposisjon til, og tidvis i konflikt med, det urbane arabisk-språklige Marokko. For å begrense politiske spenninger har marokkanske myndigheter tradisjonelt lagt til rette for migrasjon fra disse områdene, blant annet ved å sende rekrutteringsbyråene for arbeidsinnvandring dit på 1960-tallet, ved hjelp av selektive passutstedelser, og andre tiltak. Etter hvert fortsatte utvandringen fra disse områdene gjennom personlige forbindelser og nettverk. I dag er det familieinnvandringen som utgjør den viktigste migrasjonen fra disse områdene (Sandbæk 2007).

Hvem ønsker å utvandre?

En betydelig andel av den marokkanske befolkningen ønsker å emigrere. Ifølge ETF (2013), som baserer sin studie på et representativt utvalg av voksne marokkanere, oppgir 42 prosent av respondentene (48 prosent menn og 35 prosent kvinner) at de har intensjoner om å migrere. Denne tendensen bekreftes i en studie av ungdommer i aldersgruppen 12 til 18 år (Volpicelli 2010), hvor 44 prosent av respondentene har et sterkt ønske om å migrere.

Ønsket om å migrere varierer i henhold til flere faktorer, som blant annet kjønn, alder, geografisk tilhørighet og nettverk i ankomstlandet. Ifølge ETF er den typiske marokkanske migranten en ugift mann med lav utdanning som migrerer til Frankrike, Spania eller Italia for å forbedre sin økonomiske situasjon, før han returnerer til hjemlandet etter en periode på rundt ti år. Særlig som følge av at den regulerte innvandringen i dag skjer gjennom familieinnvandring, har imidlertid andelen kvinnelige migranter økt de siste par tiårene (Khachani 2010).

Det å være gift og ha barn har en negativ effekt på ønsket om å migrere, både for kvinner og menn. Personer fra rurale områder ønsker i større grad å migrere enn personer fra Rabat / Casablanca-området, og ønsket om å migrere er større blant lavt utdannede enn blant høyt utdannede. Ønsket om å migrere er ikke høyere blant arbeidsledige enn yrkesaktive respondenter, men ønsket om å migrere er likevel knyttet til arbeid: Arbeidsledige ønsker å

ubetydelig antall (rundt 120 000) arbeidsmigranter i Libya, noen titusener i Gulflandene, og et stadig økende antall innvandrere i USA og de fransktalende delene av Canada (De Haas 2014). Tallene representerer marokkanere som er innskrevet på konsulater og ambassader rundt om i verden, selv om disse eventuelt har et annet statsborgerskap ved siden av sitt marokkanske. (Det er i realiteten ikke mulig å løses fra sitt marokkanske statsborgerskap, ettersom marokkansk statsborgerlovgivning av historiske årsaker er knyttet til prinsippet om «evig troskap» til tronen og statsoverhodets rolle som de troendes leder (Perrin 2011)).

⁵ Ulovlige innvandrere omtales i en nordafrikansk kontekst som *harraga* (fra arabisk «(de) som brenner», underforstått identitetspapirene sine ved ankomst til Europa) (Volpicelli 2010).

⁶ En mer detaljert beskrivelse av fasene i marokkansk utvandring finnes i ETF (2013). En beskrivelse av den nordafrikanske innvandringen til Frankrike finnes i Garanto 2012.

finne arbeid ved å migrere, mens yrkesaktive håper å finne *mer attraktivt arbeid* gjennom migrasjon (ETF 2013).

Gjennomsnittstall på makronivå må likevel ikke tolkes dithen at ønsket om å migrere er begrenset til bestemte sosiale grupper. Sandbæk (2007) viser for eksempel at unge, godt utdannede, urbane marokkanere også ønsker å migrere. Både ETF (2013) og Sandbæk (2007) viser at migrasjon utgjør et samfunnsfenomen i Marokko, en integrert del av *alle* marokkaneres liv. Forskjellen mellom sosiale grupper ligger altså ikke nødvendigvis i *ønsket* om å migrere, men heller i ulike økonomiske og praktiske forutsetninger til å *gjennomføre* migrasjonsprosjektet⁷.

Motiver for migrasjon

I studien til ETF (2013) kommer det frem at økonomisk mobilitet er den viktigste årsaken til ønsket om å migrere. Det store flertallet av respondenter ønsker å sende penger hjem til familien mens de oppholder seg i utlandet, for å bidra til familiens løpende utgifter og/eller for å investere i eiendom og hus.

Det økonomiske motivet som ligger til grunn for ønsket om å migrere, må ses i sammenheng med den høye arbeidsledigheten og det usikre marokkanske arbeidsmarkedet, som preges av lave lønninger og få rettigheter for arbeidstakerne (ETF 2013; Sandbæk 2007). Arbeidsmarkedet har en utpreget klientelistisk struktur, hvor tilgang til arbeid går gjennom ulike nettverk. Det finnes en allmenn oppfatning om at suksess ikke er knyttet til meritter i Marokko, men tvert i mot til personlige og politiske kontakter (Sandbæk 2007). Nettverkskulturen bidrar i sin tur til å sementere de store sosiale forskjellene som alltid har preget det marokkanske samfunnet. Ifølge Volpicelli (2010), som har studert holdninger til Marokko og til migrasjon hos ungdommer mellom 12 og 18 år, mener tre fjerdedeler av de unge at de ikke vil kunne realisere sitt potensial i Marokko. Sandbæk (2007) viser at unge marokkanere mener seg berettiget til en bedre fremtid enn den landet kan tilby:

Unemployment and economical dependency on their families are not the only cause of frustration for young, urban Moroccans. In addition, the discontent with the political and economic status quo has become broader and more intense during the 1990s. The dissatisfaction with the political and economic status quo is not limited to young Moroccans, but is particularly salient for this category of the population. They grew up with the collective dream of post-independence, - that education was the engine of upward social mobility [...]. This has largely failed, but members of this group believe they are “entitled to a better future” (Sandbæk 2007, s. 12).

For de som allerede arbeider, kan tilgang til et mindre hierarkisk oppbygd arbeidsliv enn det marokkanske og større mulighet til å bruke egen kreativitet og personlig potensial, være en motiverende faktor for migrasjon. Det å leve i en korrupsjonskultur som den marokkanske, hvor den enkelte borger er sårbar overfor ulike typer maktmisbruk og dårlig behandling, gjerne fra offentlig ansatte, oppleves også som uutholdelig for mange. Andre igjen opplever konservative kjønnsroller, aldershierarkier og religion som tyngende (Sandbæk 2007).

⁷ Se Sandbæk (2007, s. 31-33) for en diskusjon om forskjellene mellom å *ønske* å migrere, å ha *intensjon* om å migrere, og å *faktisk* gjennomføre migrasjonsprosjektet.

Siden arbeidsinntekt er en forutsetning for å gifte seg og stifte familie, fører arbeidsledigheten til at menn tvinges til å utsette familieetableringen på ubestemt tid, og fortsetter å bo hjemme hos foreldrene, noe som oppleves som svært frustrerende for unge som ønsker å komme i gang med voksenlivet⁸. Fordi det å være gift og ha barn er avgjørende for en voksenpersons sosiale status, føler mange arbeidsløse, ugifte menn seg maktesløse og uten verdighet. I en slik kontekst er migrasjon den eneste realistiske muligheten til å skaffe inntekt, etablere familie og derigjennom oppnå tilfredsstillende sosial anseelse innad i familienettverket og i storsamfunnet.

Mens de første marokkanske arbeidsinnvandrerne til Europa hadde lite utdanning og var økonomisk ressursvake, har utvandringen gjort disse gruppene til en ny elite i dagens Marokko, og delvis utfordret og omdefinert lokale makthierarkier (McMurray 2001). Det å ha en eller flere slektninger med et regulert opphold i et europeisk land vil sterkt forbedre (stor)familiens økonomi, og dermed forsterke familiens sosiale posisjon på opprinnelsesstedet.⁹

Utvandrede marokkanere på besøk i sommerferien eksponerer ikke bare et forbruk som er utenfor rekkevidde for flertallet av befolkningen i Marokko, men fremstår også som eksponenter for en viss væremåte som for mange fremstår som moderne og attraktiv. Denne globaliserte, moderne væremåten er også i stadig større grad formidlet gjennom film, TV og internett. Studien til Volpicelli (2010) viser at unge i alderen 12 til 18 i større grad vektlegger tilgangen til et åpent samfunn med en stor grad av individuell frihet og bevegelsesfrihet enn utsikten til en forbedret økonomi, slik arbeidsinnvandrerne på 1960- og 70-tallet gjorde, når de vurderer migrasjon som et mulig fremtidsscenario.

Forskere på migrasjonsfeltet (Volpicelli 2010) beskriver tilstedeværelsen av en *migrasjonskultur* i Marokko. Med dette menes at migrasjonen er så forankret i samfunnet at den blir normerende, noe som innebærer at særlig menn er forventet å migrere på et eller annet punkt i livet. Denne migrasjonskulturen genererer *i seg selv* et ønske om å reise ut (Sandbæk 2007). Rif (for eksempel Nador og Al Hoceima) er en region som gjerne regnes som et område hvor migrasjonskulturen står sterkt, og hvor en svært høy andel av befolkningen migrerer.

Marokkanske myndigheters holdninger til migrasjon

Marokkanere i utlandet (såkalte MRE, *Marocains Résident à l'Etranger*) er som tidligere nevnt en avgjørende økonomisk ressurs i Marokko på grunn av pengene de sender hjem. I 2012 utgjorde pengeoverføringer fra marokkanere i utlandet offisielt sju prosent av landets brutto nasjonalprodukt, men det reelle tallet er sannsynligvis mye høyere, siden en del

⁸ Gjennomsnittlig giftealder er i dag rundt 33 år for menn og 28 år for kvinner. Fordi det er knyttet store utgifter til å inngå ekteskap og forsørge en familie, er det et stort antall marokkanere, både kvinner og menn, som aldri gifter seg (Landinfo 2013).

⁹ Marokkanere bosatt i utlandet besøker gjerne opprinnelsesstedet i juli og august. Ifølge marokkanske myndigheter besøkte så mange som én og en halv million marokkanere bosatt i utlandet Marokko sommeren 2003 (Sandbæk 2007), og det er ingen grunn til å tro at antallet har gått ned ettersom det totale antallet migranter øker. Migranternes sommerbesøk er en «show off» for nye, flotte biler, merkeklær og restaurantbesøk (uavhengig av migranternes levestandard i mottakerlandet), og ifølge respondentene til Sandbæk (2007) er dette synlige forbruket en forutsetning for å forstå hvorfor marokkanere flest ønsker å migrere.

overføringer skjer gjennom uformelle kanaler (De Haas 2014). Overføringer fra migranter er sammen med fosfatutvinning og turisme Marokkos viktigste inntektskilde:

From the Moroccan perspective, migration constitutes a vital development resource that alleviates poverty and unemployment, increases political stability, and generates remittances. In the context of the Arab Spring and increasing domestic pressure for reform, emigration is believed to have an important stabilizing function (De Haas 2014).

Så viktige er pengeoverføringene fra migrantene for landets økonomi at det blant annet finnes et eget departement for marokkanere i utlandet (*Ministère chargé des affaires de la communauté marocaine résidant à l'étranger*), som blant annet skal legge til rette for denne viktige gruppen gjennom tjenester som juridisk rådgivning, avgiftsfrihet og lignende. Stiftelsen *Fondation Hassan II pour les Marocains résidant à l'étranger* som ble opprettet i 1990 har som oppgave å sikre at utvandrede marokkanere opprettholder sterke bånd til hjemlandet og å hjelpe dem med praktiske utfordringer knyttet til migrasjon, både i mottakerlandet og under migrantenes opphold i Marokko i sommerferien (*Fondation Hassan II u.å.*). I 2007 etablerte kong Mohammed VI *Conseil de la communauté marocaine à l'étranger* (CCME), et råd bestående av blant andre utvandrede marokkanere som skal gi marokkanske myndigheter råd om hvordan de best kan assistere marokkanere i utlandet og utnytte utviklingspotensialet i migrasjonen (De Haas 2014).

Den økonomiske krisen i Europa har ført til at mange marokkanere som tidligere hadde jobb vender hjem til Marokko. Tilskuddet til BNP fra marokkanere bosatt i utlandet gikk ned med hele ni prosent i 2012, og nedgangen fortsatte i 2013 (Utenriksdepartementet u.å.).

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om. Landinfos responser og temanotater er basert på opplysninger fra både åpne og anonyme kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder.

En respons er et svar på konkrete spørsmål som saksbehandlere i utlendingsforvaltningen har stilt Landinfo. Responser er ikke ment å være utfyllende redegjørelser for et tema, og kildegrunnlaget er ikke alltid like bredt som i våre temanotater. Responser er utarbeidet innenfor korte frister og inneholder gjerne lite bakgrunnsinformasjon.

Opplysningene som blir lagt fram i responsene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos responser er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

Referanser

Skriftlige kilder

- Ali, S. (2013, 13. august). Le taux de chômage au Maroc dépasse un million de personnes. *Magharebia*. Tilgjengelig fra <http://magharebia.com/fr/articles/awi/features/2013/08/13/feature-04> [lastet ned 27. mars 2014]
- De Haas, H. (2014, 19. mars). *Setting the Stage for becoming a Migration Transition Country?* Washington D.C.: Migration Policy Institute. Tilgjengelig fra

Respons **Marokko: Migrasjon og utvandringspotensial**

<http://www.migrationpolicy.org/article/morocco-setting-stage-becoming-migration-transition-country>
[lastet ned 4. april 2014]

- De Haas, H. (2013, 11. desember). What drives human migration? *Hein De Haas* [blogg]. Tilgjengelig fra <http://heindehaas.blogspot.no/2013/12/what-drives-human-migration.html> [lastet ned 3. april 2014]
- ETF, dvs. European Training Foundation (2013, februar). *Migration et compétences. Le rôle des compétences dans le phénomène migratoire au Maroc*. Torino: ETF. Tilgjengelig fra http://www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/Migration_and_skills_Morocco [lastet ned 1. april 2014]
- Fondation Hassan II (u.å.). *Fondation Hassan II pour les Morcains Résidant à l'Etranger*. Rabat: Fondation Hassan II. Tilgjengelig fra <http://www.fh2mre.ma/> [lastet ned 4. april 2014]
- Garanto, P. E. (2012). *La société française*. Oslo: Akademika forlag.
- Khachani, M. (2010, 28. april). *Maroc. Migration, marché du travail et développement*. Genève: Organisation Internationale du Travail. Tilgjengelig fra http://www.ilo.org/inst/research/migration-labour-markets-and-development/WCMS_193984/lang--fr/index.htm [lastet ned 2. april 2014]
- Landinfo (2013, 4. juni). *Marokko: Ekteskap og skilsmisse – juridiske og sosiokulturelle forhold*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/2389/1/2389_1.pdf [lastet ned 5. april 2014]
- Landguiden (a). *Befolkning & språk*. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet [Elektronisk abonnementsstjeneste, lastet ned 3. april 2014]
- Landguiden (b). *Økonomi*. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet [Elektronisk abonnementsstjeneste, lastet ned 3. april 2014]
- McMurray, D. (2001). *In and out of Morocco. Smuggling and Migration in a Frontier Boomtown*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Perrin, D. (2011, oktober). *EUDO Citizenship Observatory. Country Report Morocco*. Firenze: European University Institute. Tilgjengelig fra <http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Morocco.pdf> [lastet ned 2. april 2014]
- Sandbæk, M. L. (2007). *“Everybody wants to go abroad”. An ethnographic analysis of migration motivations in Morocco*. København: Institute of Anthropology, University of Copenhagen.

Masteroppgave i antropologi.

- Utenriksdepartementet (u.å.). *Marokko: Økonomi*. Oslo: Utenriksdepartementet. Tilgjengelig fra <http://www.landsider.no/land/marokko/fakta/okonomi/> [lastet ned 4. april 2014]
- Volpicelli, S. (ed.) (2010, desember). *L'attitude des jeunes au Maroc à l'égard de la migration : Entre modernité et tradition*. Genève : Organisation internationale pour les migrations. Tilgjengelig fra https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/countries/docs/L'attitude_des_jeunes_au_Maroc_%C3%A0_l'égard_de_la_migration_%20entre_modernité_et_tradition_R%C3%A9alisation_dun_index_de_propension_la_migration.pdf [lastet ned 10. april 2014]

© Landinfo 2014

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.